

Adalékok a Dóm építéstörténetéhez

Csúri András — egykori Bálint Sándor-tanítvány — látogatott be hozzám a múzeumba. Most is szöbe került szépelemkú tanára, mi mégis a Dóm-ról, annak építéséről beszélgettünk, mert hogy Csúri uram magával hozott három olyan fényképet, amelyek a Dóm körüli munkálatokat örökítik meg. Ugyanakkor *magával hozta kis gyűjteményét, följegyzéseit azon kétféleképpől, „akik ezt a csodálatos székes-egyházat a mérnök urak irányítása szerint kiviteleztek”.* Följegyzései az 1920-as évekbe visznek vissza minket, amikor Csúri úr édesapja kőművesmesterként, testvére, Gyula pedig kőművessegédként, majd pedig mesterként az építkezésen dolgozott.

— Engem mindig elgondolkoztat, vajon élnek-e még azok közül, akik nyaklós saroglyával hordták az ácsok által épített feljárókon a téglák, hasonlóan nyaklós, karos ládával a malttert. Ha igen, bizonyára kevesen, s azok is öregek már. Édesapáméknak naponta hordtam az ebédet. A többi kőművesnek is hasonlóan elvitték övéik, ám a segéd munkások, akik zömmel tápai lányok és fiúk, majd pedig sándorfalviak, szőregiek, sőt gyeviek és a tiszántúli falvak fiataljai voltak — tarisznyából ettek. Igaz, némelyek melegítettek olykor paprikás krumplit, krumplis tarhonyát, máskor meg sárgakását, de legtöbbször reggelire is, délre is bicskás kosztot evett. Még a vízfordó gyerekek is tápaiak voltak. Naponta tíz órát dolgoztak. A mester bére 1,50 forint körül mozgott, amikor bejött a forint. Ugyanakkor a segéderek megkeresték az 50-60 fillért óránként, a vizes meg harmincat.

— Jegyzetei között bizonyára szerepelnek nevek is.

— Igen. A bátyámtól jegyeztem föl, amíg élt szegény. Az építkezés fő-

mérnöke *Kövé*r nevezetű úr volt, kinek teljes nevére már éppúgy nem emlékezett a bátyám, mint ahogyan majd látni fogja, még sok másra sem. A főpalléri funkciót *Csányi János* építész, az állványozó mesterek felügyeletét pedig *Back* és *Czinner* mesterek töltötték be. A templom falába beépített köveket *Auer* és *Virágh Márk* faragták, illetve *Dinnyés, Papp, Schöber* és *Tóth* szobrász urak. Mindenemű anyagok kezelője, raktárnoka *Csanádi* nevezetű bizalmi ember volt. Bizalmi? Ott minden ember a legmegbízhatóbb volt, lett légyen az mester, munkavezető vagy segéderő. Mivel óriási állványok készültek, megfelelő számú segéderővel ácsolták azokat *Csúri Mihály, Gladits, Katona* és *Visky* épületács urak.

— Természetesen kőműves volt a legtöbb. Közülük bátyám, aki, mint mondtam, kőművesként dolgozott a Dómnál — *Babarczira, Badarikra, Balogh Györgyre, Bata Ignácra, Bödő Józsefre, Császár Jánosra, Hegedűs Györgyre, Szelei Józsefre, Szöllösi Györgyre, Rácz Károlyra, Zsótér Józsefre, illetve Zombori, Révész, Tóth, Hódi, illetve Ökrös* kőművesmester urakra emlékezett. Persze, a felsorolaton kívül igen sokan dolgoztak ott, bátyám csak az 1920-as évektől az 1930-as évek elejéig ott dolgozókat jegyezte meg.

— Nos, aztán voltak a napszámok: *Almási, Bartucz, Botos, Csányi, Dékány, Dubecz György* (ő talán még él Baktóban), *Komócsin, Nagyhasika, Palotás, Papp, Pióker, Spang Péter, Szabó, Tóth* és szinte valamennyi tápai családnévet is felsorolhatnám, hiszen onnan járt a legtöbb fiatal segéderő, az egész építkezés ideje alatt. Meg kell jegyeznem, hogy *Füßy László* is ott napszámokodott, amíg el nem

menesztették, politikai magatartása miatt.

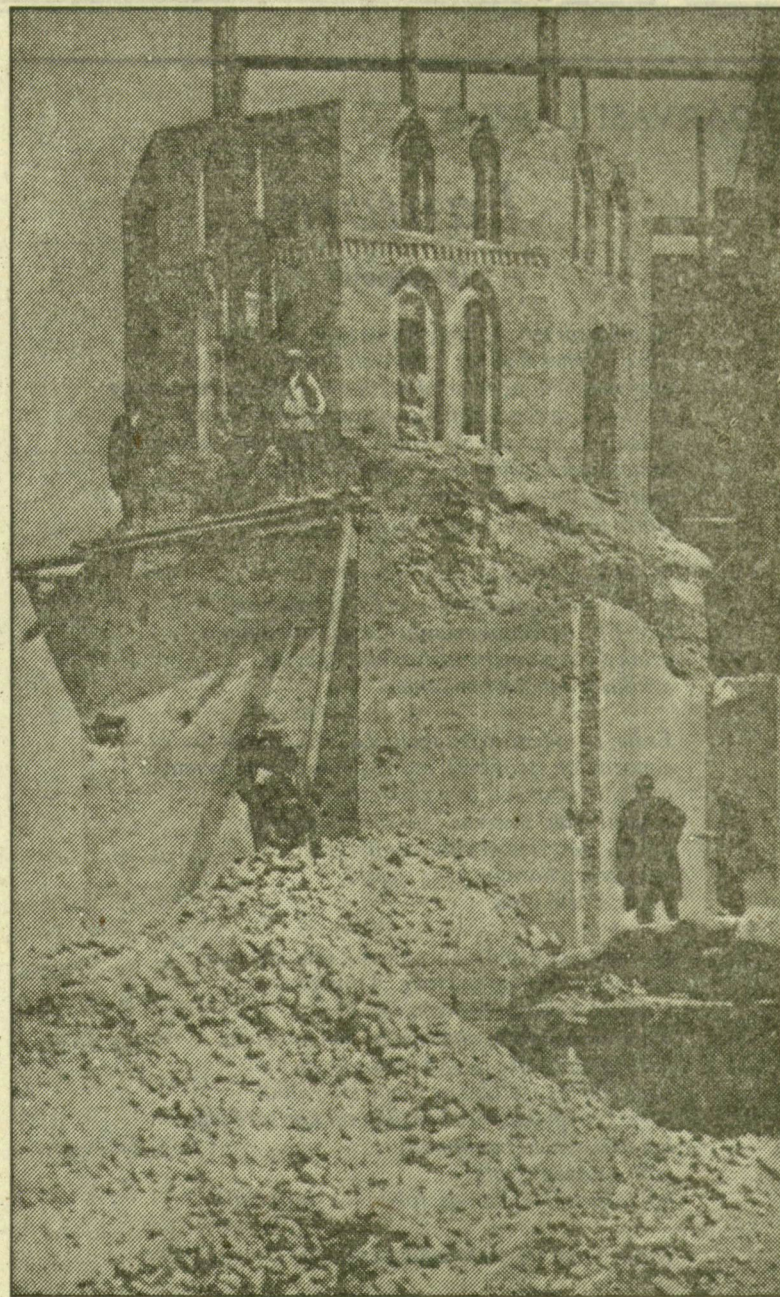
— Természetesen az építkezésen inasok is dolgoztak, hogy csak néhányat említsék: *Abrahám, Kopasz János* — utóbbi később híres építőmester és lakatos lett Szegeden. Ugyancsak emlékezett a bátyám *Juhász* bácsira, az éjjeliőrre. Talán vannak még a városban vagy a város környéki falvakban olyanok, akik ott dolgoztak, s adataimat kiegészítik.

— Érdekesként szeretném megjegyezni, hogy a Szent Dömötör-templom bontásakor édesapámék vették észre 1925. április tizedikén, hogy a toronyfalon belül egy belső, hatszögletű toronyfal bontható ki. Cs. *Sebestyén Károly* és *Kotormán János* azonnal kijöttek a múzeumból, sőt, a budapesti Múemléki Felügyelettől is lejött *Lux* mérnök, akik természetesen leállították az értékes műemlék további bontását, s maradt meg immáron, mint csonka Dömötör-torony, műemlékek. Édesapám a templom tetőzetének bontásakor a padlástérben 9-10 kilónyi régi pénzérmét talált, amit még azon a napon beszolgáltatott *Móra* igazgató úrnak. (Vajon megvan-e még?)

— Bizonyára megvannak az éremtárban, a numizmatikai gyűjteményben. De mondja, Csúri úr, honnan az érdeklődő ragaszkodása?

— Kérem, én Bálint Sándor-tanítvány voltam. Tőle is, szüleimtől is mindenkor azt hallottam és megjegyeztem egy életre, hogy a tisztességes múlttra épülhet csak tisztességes jövő. Én ezt vallom a hetven évemen túl is; ragaszkodva szeretem szülővárosomat, talán ezeknek az adatoknak az átmentése is ezt sejteti.

IFJ. LELE JÓZSEF

A Szent Dömötör-templom kibontása a '20-as években (Csúri András archívumából)

Voltak-e farmergazdaságok 1945 előtt?

Napjainkban vita folyik a farmergazdaságok létjogosultságáról, lehetőségeiről, jövőbeni szerepéről. Sokan azt állítják, hogy hazánkban sohasem voltak ilyen gazdaságok, ebből következően nincsenek hagyományai, tehát teljesen új úton kell elindulniuk. Mi az igazság ebben a kérdésben? Mit bizonyít az agrárfejlődés alaposabb vizsgálata?

Hazánk mezőgazdaságát 1945 előtt jórészt a nagybirtokok uralma jellemezte. A mezőgazdasági termelést alapjában a külterjesség, az alacsony technikai színvonal, az elmáradottság határozta meg. A parasztgazdaságok mintegy fele öt holdon aluli volt, amelyek nemcsak árutermelésre nem voltak képesek, hanem tulajdonosaik megélhetését sem vagy csak alig tudták biztosítani. A külterjes mezőgazdasági termelés körzeteiben a nagybirtokok nyomása alatt a 10–30 holdas, árutermelésre képes gazdaságok is alig tudtak fejlődni.

Azokban a körzetekben azonban, ahol nem volt feudális eredetű nagybirtok és belterjes jellegű volt a mezőgazdaság, a parasztgazdaságok árutermelése jobban kibontakozhatott. A nagy határú Duna–Tisza közti városok parasztsága teremtette meg szorgos munkájával a múlt század második felében a ma is virágzó szőlő- és gyümölcsültetvényeket.

Erdei Ferenc a Duna–Tisza közti Homokhátság szőlős, gyümölcsös gazdáit, továbbá a makói hagymakertészeket tekintette a vállalkozó szellemű, piacra termelő, felemelkedésükért hallatlan erővel küzdő parasztréteg tipikus képviselőinek.

A Duna–Tisza köze mezőgazdaságának kapitalizmuskori fejlődését elemezve hangsúlyozta, hogy e tájon a termelőerők fejlődése az országoshoz képest „feltűnően gyors, több vonatkozásban viharos ütemű volt”. A múlt század közepén ez a vidék volt a legelmaradottabb, legkultúrátlanabb területe az országnak; azonban a kertkultúra óriási fejlődésnek indult és átalakította a táj arculatát.

Féja Géza és más falukutató írók a vásárhelyi és a szomszédos városok tanyai állattenyésztő parasztgazdaságait tartották a „virágzó kisbirtokkultúra” megteremtőinek. A szociológusok és más szakértők úgy vélték, hogy e körzetekben szabadabb paraszti fejlődés ment végbe és e vidékek árutermelő

parasztságát tekintették polgárosodó parasztságnak.

Megyénkben három területen bontakozott ki jobban a parasztgazdaságok árutermelése 1945 előtt. Szeged akkori nagy kiterjedésű, mintegy 140 ezer holdas határában a szőlő- és gyümölcsültetvény, valamint a fűszerpaprika-termelés, a makói körzetben a hagymatermelés, továbbá Hódmezővásárhely 130 ezer holdas határában a tanyai állattenyésztés révén. Mindhárom város között jellemző, hogy határában nem volt feudális eredetű nagybirtok, tehát már a korábbi évtizedekben a parasztgazdaságok szabadabban fejlődtek, mint a nagybirtok uralta területeken. Szeged városa ugyan rendelkezett mintegy 60 ezer hold birtokkal, ezt azonban már évtizedekkel korábban túlnyomórészt kisbirtokként kiosztotta. A bérlettel rendelkező kisbirtokokon úgy gazdálkodtak, mintha a sajátjuk lett volna, hiszen a bérlet hosszú időre szólt és parcellájukon tanyát is építhettek. Szentes és Csongrád határában voltak nagybirtokok, a paraszti árutermelés nehezebben ugyan, de némileg mégis utat tört magának. Elsősorban a csongrádi szőlő- és gyümölcs-termelés, a harmincas években fejlődésnek indult szentesi zöldségtermelés és a tanyai baromfitenyésztés formájában jutott ez kifejezésre.

Farmergazdaságoknak tekinthetők-e az említett, piacra termelő parasztgazdaságok? Hogy a kérdésre válaszolni tudjunk, kissé részletesebben meg kell vizsgálnunk a három említett körzet viszonyait. Makón mintegy háromezer parasztcsalád foglalkozott — 6-8 ezer holdon — hagymatermeléssel. Többségük földnélküli vagy néhány holdas törpebirtokos volt, akik jórészt bérelt földön termeltek a hagymát. A hagymakultúrát a város zsellérsége fejlesztette ki s így vált polgárosodó parasztréteggé.

Szeged határában több mint tízezer, többségében tanyai parasztgazdaság volt a '30-as évek végén. Az összes szőlőterület megközelítette a tízezer, a gyümölcsös kertterület pedig meghaladta az 1700 holdat. A gazdaságok 60 százaléka foglalkozott szőlő- és gyümölcs-termeléssel is. Mintegy kétezer gazdaság azonban 800 négyszögölnél kevesebb szőlőterülettel rendelkezett, árutermelése ezért esetlegesen tekinthető. Fél hold és két hold közötti szőlőterülettel hozzávetőlegesen háromezer

gazdaság rendelkezett, amelyek a 20 holdon aluli birtokok kategóriájába tartoztak a szántóterületet is figyelembe véve. A szőlő- és gyümölcs-termelést is folytató 20-25 holdas gazdaságok száma csak mintegy 600 volt, az 50 hold felettieké pedig alig haladta meg a százat. Az adatok bizonyítják, hogy a szőlő- és gyümölcs-termelésben a törpe- és kisbirtokok töltöttek be döntő szerepet.

Szegedről 1936-ban több mint száz vagon gyümölcsöt exportáltak, s majdnem ennyi mennyiséget szállítottak csak vonaton belföldi piacokra. A kevés földű, de szőlőt, gyümölcsöt termelő parasztszámok rendszeresen hordták termésüket a város piacára az 1920-as évek végén épült tanyai gazdasági vasúton.

A város határában a fűszerpaprika-terület fokozatosan növekedett: a harmincas évek elején mintegy 6-7 ezer holdon termelték a fűszernövényt, a negyvenes években pedig már meghaladta a 10 ezer holdat. Az e növény termelésével is foglalkozó parasztcsaládok száma 6-7 ezer között mozgott, s túlnyomó többségük 20 holdon aluli birtokkal rendelkezett. A paprikaőrlemény 1928–29-ben mint-

egy 159 vagon, 1937-ben pedig már 324 vagon telt ki, amelynek értéke meghaladta az 5 millió pengőt. A paprikaőrlemény akkor az országnak jelentős exportcikke volt, amelynek többsége Szeged környékéről származott.

Szegeddel és Makóval szemben Hódmezővásárhelyen nem a törpe- és kisbirtokosok, hanem a középparaszti gazdaságok játszottak döntő szerepet. A több mint hétezer parasztgazdaság többségét a 10-30 holdasok tették ki, és a gazdagparasztszámok aránya is valamivel nagyobb volt, mint a másik két városban. A harmincas évek végén több mint ötezer parasztcsalád gazdálkodott tanyán. E tanyai parasztgazdaságokban az állattenyésztés dominált. A 20-35 holdas gazdaságokban volt legnagyobb az állatsűrűség, a magasabb birtokkategóriákban csökkent és eltűnt a juhok javára. A gazdagparasztszámok zöme külterjesen gazdálkodott, földje nagy részét bérbe adta.

A 20 holdon aluli tanyai gazdaságokban elsősorban a baromfitenyésztés volt fejlett. Az egész országban az egységnyi területre jutó baromfiállomány Hódmezővásárhelyen és Szegeden volt a legnagyobb. A középparaszti gazdaságok nagyobb arányából következett, hogy Hódmezővásárhelyen minden második gazdaság lóval, igával rendelkezett, míg a környező városokban és községekben csak minden harmadik, negyedik. Az egész országban ezer holdra számítva itt volt a legtöbb traktor.

Elsősorban az említett szegedi, vásárhelyi parasztgazdaságok folytattak árutermelést, s ennek következtében voltak hasonlíthatók a farmergazdaságokhoz. E gazdaságokat ugyanis a család munkájára épülő, többé-kevésbé szakosodott piacra termelés, vállalkozói gazdálkodás, a korszerűségekre való törekvés, a piaci szemlélet és a gazdasági racionalitás jellemezte. Ennek figyelembevételével, úgy vélem, hogy a szegedi és vásárhelyi tanyai, piacra termelő parasztgazdaságok hasonlíthatók leginkább az amerikai, nyugat-európai családi farmergazdaságokhoz. A gazdasági ésszerűség abban is kifejezésre jutott, hogy a lakóhely és a termelés helye egybeesett. A farmergazdálkodás optimális tere a tanyai gazdaság volt, és jelenleg is az. A makói hagymatermelők és a szentesi zöldségkertészek is szakosodott árutermelést folytattak, de gazdaságaik kevésbé tekinthetők farmerjellegűnek.

A cikk címében feltett kérdésre tehát az a válasz, hogy igenis, voltak 1945 előtt vidékünkön farmergazdaságok, vagy legalábbis ahhoz hasonló parasztszámok és méginkább piacra termelő, vállalkozó szellemű parasztszámok.

TAMASI MIHÁLY

BENES JÓZSEF:
E. T. (Földön Kivüli)